Qabul qilindi: 25-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 28-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 3-oktyabr 2026-yil

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON TIJORATNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Rizayev Sardorbek Bahodir o’g’li
1-toifali buxgalter, Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning rivojlanish tendensiyalari, uning iqtisodiy mohiyati, asosiy biznes modellari hamda jahon va O‘zbekiston tajribasi tahlil qilingan. Tadqiqotda elektron tijorat bozorining o‘sish dinamikasi, internet qamrovining kengayishi, elektron to‘lov tizimlarining rivojlanishi va raqamli platformalarning savdo jarayonlariga ta’siri statistik ma’lumotlar asosida o‘rganilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan logistika infratuzilmasi, iste’molchilar ishonchi, raqamli savodxonlik, kiberxavfsizlik va huquqiy tartibga solish bilan bog‘liq muammolar yoritilgan. Tadqiqot yakunida elektron tijoratning iqtisodiy samaradorligini oshirish, kichik va o‘rta biznes subyektlarining raqamli savdo imkoniyatlarini kengaytirish hamda milliy elektron tijorat bozorini barqaror rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, onlayn-savdo, marketpleys, elektron to'lov tizimlari, B2B, B2C, IMRAD.

1. KIRISH

Raqamli iqtisodiyotning eng jadal rivojlanayotgan yo’nalishlaridan biri elektron tijoratdir. UNCTAD ma’lumotlariga ko’ra, 43 ta davlat bo’yicha biznes elektron tijorat savdosi 2016—2022-yillar oralig’ida qariyb 60 foizga o’sib, 27 trillion AQSh dollariga yetgan. Internet texnologiyalarining ommalashuvi, smartfon foydalanuvchilari sonining ortishi (2023-yilda global smartfon yetkazib berish hajmi 1,2 milliard donaga yetgan) va iste’molchilar xulq-atvorining o’zgarishi natijasida an’anaviy savdo shakllari tobora onlayn-savdo bilan almashinmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, elektron tijorat nafaqat yirik korporatsiyalar, balki kichik va o’rta biznes subyektlari uchun ham yangi bozorlarga chiqish imkoniyatini yaratmoqda. O’zbekistonda 2025-yil yakunlariga ko’ra YaIM 145 milliard AQSh dollaridan oshgani, eksport 33,4 milliard dollarga (+23%) yetgani hamda internetdan foydalanuvchilar ulushining 94,2 foizga yetgani elektron tijoratning yanada jadal rivojlanishi uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Tadqiqotning maqsadi — elektron tijoratning nazariy asoslari, shakl va turlari hamda jahon va O’zbekiston tajribasidagi rivojlanish tendensiyalarini statistik ma’lumotlar asosida o’rganib, sohani rivojlantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot IMRAD uslubida tuzilgan.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tahlil va sintez, qiyosiy-statistik tahlil, vaqt qatorlari tahlili hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini O’zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to’g’risida”gi Qonuni va unga oid me’yoriy hujjatlar, Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari, UNCTAD hisobotlari hamda Trade.gov tomonidan tayyorlangan O’zbekiston elektron tijorat bozori sharhi tashkil etdi. Tadqiqot ikki bosqichda olib borildi: birinchi bosqichda elektron tijoratning nazariy asoslari, modellari (B2B, B2C, C2C, B2G) va jahon ko’rsatkichlari, ikkinchi bosqichda O’zbekiston bozorining 2019—2025-yillarni qamrab oluvchi dinamikasi tahlil qilindi.

3. TADQIQOT NATIJALARI (RESULTS)

3.1. Elektron tijoratning mohiyati va asosiy modellari

Elektron tijorat (e-commerce) — internet tarmog’i orqali tovar va xizmatlarni sotish, sotib olish, reklama qilish hamda hisob-kitoblarni amalga oshirish jarayonlarining majmuidir. O’zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to’g’risida”gi Qonuniga (O’RQ-792-son, 2022-yil 29-sentyabr) muvofiq, elektron tijorat — axborot tizimlaridan foydalangan holda amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati sifatida belgilanadi. Ishtirokchilariga qarab elektron tijoratning bir necha shakli ajratiladi: B2B (korxonalar o’rtasidagi savdo), B2C (korxonalardan yakuniy iste’molchiga), C2C (jismoniy shaxslar o’rtasidagi savdo) hamda B2G (davlat buyurtmalarida ishtirok). O’zbekiston bozorida

hozircha B2C segmenti ustuvor o’rin egallamoqda.

3.2. Jahon miqyosidagi elektron tijorat: statistik manzara

1-jadval. Global elektron tijorat va raqamli xizmatlarning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Qiymat	Davr / manba
Global biznes elektron tijorat savdosi	27 trln. AQSh dollari	2022-y., UNCTAD (43 mamlakat)
2016–2022 o'sish sur'ati	~60%	UNCTAD
Rivojlanayotgan mamlakatlar raqamli xizmatlar eksporti	1,1 trln. AQSh dollari	2024-y., UNCTAD
Rivojlangan iqtisodiyotlarda raqamli xizmatlar ulushi	60%dan ortiq	2024-y., UNCTAD
Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda o'rtacha yillik o'sish	Rivojlangan bozorlarga nisbatan ~2 barobar yuqori	2016–2024, UNCTAD
Global smartfon yetkazib berish hajmi	1,2 mlrd. dona	2023-y., UNCTAD

Xalqaro amaliyotda AQSh, Xitoy va Yevropa mamlakatlari eng yirik elektron tijorat bozorlarini tashkil etadi; Amazon, Alibaba, eBay kabi platformalar transchegaraviy savdoni ham rivojlantirmoqda. UNCTAD statistikasiga ko’ra, 2016—2024-yillarda rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda elektron tijorat savdosining o’rtacha yillik o’sish sur’ati rivojlangan iqtisodiyotlarga nisbatan deyarli ikki barobar yuqori bo’lgan, bu O’zbekiston kabi bozorlar uchun tezlashtirilgan o’sish salohiyatini ko’rsatadi. Zamonaviy jahon tajribasida mobil savdo (m-commerce), sun’iy intellekt asosidagi tavsiya tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar orqali savdo (social commerce) va omnikanal yondashuv kabi yangi tendensiyalar kuzatilmoqda; rivojlangan iqtisodiyotlarda raqamli xizmatlar umumiy xizmatlar eksportining 60 foizdan ortig’ini tashkil etadi.

3.3. O'zbekistonda elektron tijorat bozorining dinamikasi

O’zbekistonda elektron tijorat bozori so’nggi yillarda sezilarli o’sish dinamikasini

namoyon etmoqda: internetdan foydalanuvchilar ulushi 2021-yildagi 76,6 foizdan 2025-yilda 94,2 foizga yetdi, mobil internet aholi punktlarining 95 foizini qamrab oldi (2-, 3-jadvallar). 2019—2023-yillarda elektron tijoratning YaIMdagi ulushi 12 barobarga o’sgan, bozor hajmi esa 2024—2025-yillarda taxminan ikki baravar kengaygan; 2023-yilda faoliyat yuritayotgan e-commerce kompaniyalar soni uch baravar oshgan. Huquqiy asos sifatida “Elektron tijorat to’g’risida”gi Qonun va Vazirlar Mahkamasining 885-son qarori sohaning institutsional asoslarini mustahkamlamoqda. Bank-moliya tizimida elektron to’lov vositalarining keng joriy etilishi onlayn hisob-kitoblarni soddalashtirdi, kichik va o’rta biznes uchun ijtimoiy tarmoqlar orqali savdo muhim daromad manbaiga aylanmoqda; shu bilan birga ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilar ulushi (37,9%) mintaqa o’rtacha ko’rsatkichidan (~68,7%) past bo’lib, bu segmentda katta rivojlanish salohiyati borligini ko’rsatadi.

2-jadval. O'zbekiston elektron tijorat bozori hajmining dinamikasi

Ko'rsatkich	**2024-yil**	**2025-yil**
Bozor hajmi (taxminiy), mlrd. AQSh dollari	~0,7	1,5–1,8
Yillik o'sish sur'ati (CAGR)	—	30–47%

3-jadval. Elektron tijorat orqali yaratilgan qo'shilgan qiymatning YaIMdagi ulushi dinamikasi

Yil	**2019**	**2021**	**2022**	**2023**
Ulush, %	0,1	0,5	1,0	1,2

4. MUHOKAMA

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, O’zbekiston elektron tijorat bozorining o’sish sur’atlari (yillik 30—47%) jahon o’rtacha ko’rsatkichlaridan sezilarli darajada yuqori, bu UNCTAD tomonidan qayd etilgan umumiy qonuniyatga mos keladi. Biroq mutlaq ko’rsatkichlar bo’yicha tafovut katta: O’zbekiston bozori hajmi (1,5—1,8

mlrd. dollar) global bozor hajmi (27 trln. dollar) bilan solishtirganda juda kichik ulushni tashkil etadi, bu sohaning katta rivojlanish zaxirasidan dalolat beradi. Rivojlanishga to’sqinlik qilayotgan muammolar orasida: iste’molchilarning onlayn xaridlarga bo’lgan ishonchi hali yetarli shakllanmagan (sifatsiz yetkazib berish, qaytarish murakkabligi, firibgarlik holatlari); mintaqalarda logistika infratuzilmasi yetarli rivojlanmagan (uy xo’jaliklarining atigi 54 foizi yuqori tezlikdagi internetga ega); kichik tadbirkorlarning raqamli marketing bo’yicha bilim va ko’nikmalari yetarli emas.

Bundan tashqari, soliqqa tortish va hisobot yuritish tartib-qoidalarining murakkabligi norasmiy savdo hajmining saqlanib qolishiga, kiberxavfsizlik borasidagi yetarli bo’lmagan choralar esa firibgarlik xavflarining ortishiga sabab bo’lmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun mintaqalarda logistika va omborxona infratuzilmasini rivojlantirish; kichik va o’rta biznes uchun raqamli marketing bo’yicha o’quv dasturlarini tashkil etish; sifat nazorati va iste’molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish; soliq va hisobot tartib-qoidalarini soddalashtirish; kiberxavfsizlik qonunchiligini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali savdoni rag’batlantiruvchi dasturlarni joriy etish tavsiya etiladi.

XULOSA

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash lozimki, elektron tijorat raqamli iqtisodiyotning eng dinamik rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo’lib, iste’molchilar va tadbirkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. O’zbekistonda erishilgan natijalar — bozor hajmining 2024—2025-yillarda ikki baravarga yaqin o’sishi, YaIMdagi ulushning to’rt yilda 12 barobar oshishi, internet qamrovining 94,2 foizga yetishi — sohaning yuqori salohiyatidan dalolat beradi, biroq logistika, iste’molchilar ishonchi, kadrlar va qonunchilik masalalari davr talabi bo’lib qolmoqda. Taklif etilgan tavsiyalarning izchil amalga oshirilishi O’zbekistonning mintaqaviy elektron tijorat markazlaridan biriga aylanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-792-son, 2022-yil 29-sentyabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Elektron tijorat sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 885-son qarori, 2024-yil 26-dekabr.

3. Laudon K., Traver C. E-commerce: Business, Technology, Society.

4. UNCTAD. Digital Economy Report 2024: Shaping an Environmentally Sustainable and Inclusive Digital Future. — Geneva: United Nations, 2024.

5. UNCTAD. Facts & Figures: The Digital Economy. — Geneva: UN Trade and Development, 2025.

6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlari. — https://stat.uz

7. Trade.gov. Uzbekistan eCommerce Market Overview. — U.S. Department of Commerce, 2025.

8. Ubaydullayeva N.A. O’zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligi: raqamli iqtisodiyot sharoitida // “Oliy ta’lim sadosi” ilmiy jurnali, 2026, 1-jild, 1-son, 271—283-betlar.

9. Suyarov A.M., Norbayeva M.A. Internetdagi elektron tijorat tizimlari // Ustozlar uchun pedagoglar.org ilmiy-uslubiy jurnali, 2025, 85-son, 8-to’plam, 10—19-betlar.

